

духовна. Людина крокує разом із Батьківщиною. І в цій ході вона або дужчає або слабне, залежно від її ролі і вартості власних вчинків. Батьківщина квітне і в'яне на стеблах мільйонів рослин – бо вони, як великий ліс чи праліс або пшеничний лан, у якому мільйони колосків співають одну пісню. Кожна смерть одиниці – дерева – це смерть тільки однієї клітини і тільки геній життя цілого лісу задро береже його цілісність. А тому на місці загиблої одиниці з'являється кілька нових, щоб прогалина зазеленіла ще сильніше. Аби оцінка лісу, на думку Вассіяна, була виключною етикою досередніх інтересів окремих дерев, вимирання їх було б домінуючим, як занепад цивілізованих суспільностей і праліс згинув би.

Сила пралісу в багатстві його органічних клітин, які творять багату розчленовану різноманітність. У пралісі більше можливостей для росту індивідуальних форм, ніж у вільній самоті. Душа пустельника, підкреслює філософ, одноманітна як рівне плесо озера. У ній домінує один широко розмитий мотив, одна ідея, одна думка. У пралісі, з його багатством одиниць, навпаки існує поліфонія думок, багатство небезпек, боротьби, героїчної відваги і своєрідного загального, містичного спрямування вперед, що постає джерелом своєрідного вітального самопочуття сили і радості кожного дерева. І як не дивно, але дерево радіє сильніше, коли довкола нього чути шум сусідніх дерев, з якими постійно точиться змагання. Тож одиниця черпає силу зі спільноти, міцнішає від самої прояви суперників. Де більше життя, де воно кипить, переливається безліччю форм, там і місце широкого переливу барв, духовного дозрівання людини.

Батьківщина у такому контексті не входить у конфлікт з Богом, оскільки людина не відривається від Батьківщини і не виставляє її немов м'яча на бажаному місці, а живе її життям нерозривно і разом з нею переживає містерію релігійного зв'язку з Абсолютом. Ні означення обов'язків, ні їхнє виконання, на переконання Вассіяна, не є для представника зрілої нації предметом розумового ствердження або заперечення, оскільки дух сумнівної або непевної проблематики не має ані голосу, ані місця у справах, що зобов'язують апріорно в характері самозрозумілої природи стихійного життя. Хто попадає в роздум над способом свого ставлення щодо нації – батьківщини, той внутрішньо до неї не належить і може в найкращому випадку до неї причепитися – з тим, щоб при перших потрясіннях або змінах від неї далеко відлетіти. Пряме ж переживання долі своєї Батьківщини дає людині нечувану моральну силу, здатну переносити будь-які випробування, знаходити вихід і бачити перспективу у найскладніших ситуаціях. Оскільки людина і суспільство за таких обставин внутрішньо тотожні, будь-які суспільні обов'язки сприймаються не як щось зовнішнє, а як внутрішній стан душі. Остання є єдиним механізмом, завдяки якому людина підіймається до Бога, у вище у царство Духа. Та до цієї величної місії вона має бути готовою, знаходитись у стані своєї найвищої напруги.

І Батьківщина, на переконання Ю.Вассіяна, і є саме тієї формою динаміки душі, що дає їй почуття самовпевненості перед обличчям Господа. Відривати від людини форму його найвищої цьогосвітньої дійсності – означає її віддалення від Бога. Хто боїться, що беззастережлива відданість Батьківщині може дещо відтиняти Бога, той не відчув найглибшої сутності релігійності і думає ще про Бога образами і символами старозавітної суворості, що зробила з Бога самодержця, заздого на свою славу і злопам'ятного більше, аніж це роблять грішні люди, зазначає філософ.

*Оксана Горкуша**

ТРАДИЦІЙНИЙ РЕЛІГІЙНИЙ КОНЦЕПТ “ЛОГОС” ТА ЙОГО СУЧАСНІ МОЖЛИВОСТІ ВИЯВУ

В сучасну складну епоху руйнації гуманітарних цінностей та нівеляції цінності самого життя людини постала нагальна потреба в дослідженні традиційно-культурних форм свідомості, що породили собою ці гуманітарні цінності та зберігали їх протягом історії розвитку людства. Оскільки людина є істотою культурно-соціальною, а її світогляд сформований в певному культурному середовищі, відповідно до

* аспірантка Відділення релігієзнавства Інституту філософії ім.Г.С.Сковороди НАН України.

концептуальних засад останнього, з огляду на сучасну кризову світоглядну ситуацію тієї культурної традиції, яку ми умовно означимо як європейсько–християнська, надзвичайно актуальним є дослідження її концептуальних засад, з поміж яких виділяємо “Логос”, бо він безпосередньо впливає на формування онтологічної, гносеологічної та екзистенційної світоглядних сфер європейсько–християнського культурного середовища. Метою даної статті і є аналіз традиційного релігійно–трансформованого концепта “Логос”, як внутрішнього смислового ядра християнсько–європейської культурної традиції та сучасні можливості його вияву. Цей аналіз сприятиме органічному вирішенню сучасних світоглядних проблем, адже рецепти шукатимуться в серцевині самої християнсько–європейської культурної традиції, а не нав’язуватимуться зовнішнім чином штучно–сконструйовані світоглядні моделі.

Сучасне українське релігієзнавство не зверталось до цієї проблеми. В російській філософії спроба осягнути “Логос” як базовий концепт релігійно–духовної (християнсько–європейської) культурної традиції належить С.Аверинцеву¹, який спирався на попередні дослідження в історії російської філософії². В основному на цей концепт звертали увагу здебільшого як на вихідний для західної аналітико–дискурсивної раціоналістичної традиції³, однак на суттєвій відмінності “логоса” та “рацію” наголосив ще Ерн В.Ф.⁴. Осягнення концепту “Логос” як основи релігійно–духовної культурної традиції провадилися і західними філософами⁵. Однак ця проблема потребує сьгодні релігієзнавчого переосмислення, яке тим більше буде цікаво зробити на ґрунті європейсько–християнського культурного середовища, яке містить і західні і східні світоглядні взірці (український контекст).

Поняття “Логос” потрапляє в християнство з давньогрецької філософії як засіб вживлення нового типу світосприйняття та світорозуміння в суспільну свідомість традиційного суспільства (давньогрецька традиція). Спершу воно забезпечує виконання адаптаційної функції для нової ідеології, перетворюючись поступово, в процесі вибудовування вчення про Логос у лоні раннього християнства, на базове положення християнського типу суспільної свідомості. Така трансформація є складним процесом взаємодії та взаєморегування різних інтерпретаційних варіантів поняття Логос і зовнішніх впливів (з боку інших понять та вчень). Таким чином, в процесі послідовної експлікації нова ідеологія намагалась ідентифікувати в руслі власного світорозуміння цей базовий концепт. Однак, надзвичайно широка семантична сфера можливого розгортання даного поняття, спричинена його концептуальним вкоріненням у трансцендентну та іманентну, одночасно, галузі онтології та гносеології, призвела до диференціації різних інтерпретацій, іноді – до їх поляризації. Водночас, оскільки кількість можливих інтерпретацій могла бути нескінченною (це забезпечується трансценденцією “Логоса”, його природою як межового щодо екзистенції та онтології), інтерпретаційні спроби були обмежені деякими частковими семантичними сферами. Далі трансформація “Логоса” у базовий концепт загальноєвропейської християнської суспільної свідомості здійснюється у цих визначених напрямках.

Сьгодні поняття “Логос” в уявленні пересічного носія християнсько–європейського типу свідомості виглядає напівзабутим залишком давніх традицій. Однак твердження про його архаїчність є хибним, оскільки концепт “Логос” у вигляді сегментарних інтерпретацій включений в серцевину європейського (християнського)

¹ Напр.: Аверинцев С.С. София–Логос. Словарь.– К.: Дух і Літера, 200.

² Напр.: Трубецкой С.Н. Учение о логосе в его истории: Философско–историческое исследование. – Харьков: “Фолио”, 2000; Эрн В.Ф. Борьба за Логос в Русской религиозной мысли // Сочинения.– М.: Издательство “Правда”, 1991; Лосев А. Логос // Философская энциклопедия. В 5-и т.– Т.3.– М., 1964.– С. 64–66 та ін.

³ Напр.: Богомолов А.С. Диалектический Логос: Становление античной диалектики.– М.: Мысль, 1982 та ін.

⁴ Эрн В.Ф. Борьба за Логос в Русской религиозной мысли // Сочинения.– М., 1991.

⁵ Напр.: Хайдеггер М. Основные понятия метафизики // Вопросы философии.– М., 1989.– № 9.– С. 116–164; Гадамер Г.Г. Миф і логос (1981)// Герменевтика і поетика.– К.: Юніверс.– 2001.– С. 106–109; Гадамер Ганс–Георг. Истина і метод. В 2-х т. – К.: Юніверс, 2000 та ін.

типу світорозуміння та світосприйняття і, таким чином, досі безпосередньо чи опосередковано у вигляді досвідомого “архетипу” чи базової складової, впливає на формування суспільної свідомості. Трансформація поняття “ὁ λόγος” в лоні християнства, з одного боку, безпосередньо спрямовувалась нагальними потребами християнської раціонально–духовної традиції, а з другого – сама визначала і безпосередньо керувала процесом трансформації даної традиції.

Постава “ὁ λόγος” в центрі великої релігійної традиції не є випадковою з огляду на достатню кількість вагомих факторів. Дане поняття було покликане ще давньогрецькою традицією задовольнити потребу пояснення співмірності розумоосяжності буття та процесу здійснення цього буття. Воно покладалось як межове поняття онтологічно і гносеологічно, що не лише з’єднує ці сфери як деяка межа їхнього розрізнення, а й забезпечує процес їхнього взаємопроникнення, стає точкою їхнього взаємопереходу, початком взаємовизначення та взаємопроекування. Межовим воно було і в галузі екзистенції, оскільки і на рівні конкретної людської свідомості виконувало як роль онтологічно–гносеологічної межі, так і роль емоційно–раціональної межі, адже осмислення людиною її власного буття неодмінно здійснювалось і на рівні емоційно–вольової сфери. Межовість “ὁ λόγος” також забезпечувалась його посередницькою місією між трансцендентним та іманентним, з одного боку, і тим статусом швидше “завдання для осмислення”, його потенцією, яку “логосові” забезпечувала його функція покладання смислу засновка.

За таких обставин немає нічого дивного в тому, що “Ὁ λόγος” відразу почав ототожнюватись з другою особою Трійці, адже, слідуючи за давньогрецькою діалектичною традицією, якщо першу особу ототожнити з Єдиним чи Засновком (теза), то друга постає як Смысл Засновку (антитеза: Син, Мій Інший), який має бути покладений в становлення, має стати осмисленим і прожитим, тобто здійсненим буттям (синтез) – Життям Смыслу (порівняйте: “Насправді всі три перші початки по суті своїй єдині, вони – єдиносутнісні: перше – одне; друге – теж саме одне, але взяте в аспекті свого існування і смислу; третє – теж саме одне в аспекті свого смислу але з доданням мінливості і життєвої плинності цього смислу. Засновок, смысл засновку і життя смислу цього засновку є дечим нумерично єдиним, зовсім самототожним і абсолютно неподільним – це і є те саме одне, що являється основою для всіх своїх доль”¹).

Первісне вчення про Логос є формуванням того смислового простору (семантичного поля) в якому здійснюватимуться всі пізніші його інтерпретації. Трансформування цих інтерпретацій одна в одну провокується швидше не контекстуальними змінами, а внутрішньою потребою самого поняття “ὁ λόγος”, що переповнене потенцією самоідентифікації і має нагальну необхідність висвітлення всього свого семантичного поля у вигляді різних інтерпретаційних моментів як часткових сегментів останнього.

Християнська традиція прагне ідентифікувати “ὁ λόγος” в собі, тобто дати йому християнську інтерпретацію. Оскільки “ὁ λόγος” не є остаточно визначений, то існує можливість варіативності його інтерпретацій вже як базового структурного елемента власне християнської світоглядної традиції як такої.

Так внутрішня потреба експлікації поняття “ὁ λόγος” та його християнське контекстуальне вживлення спричинили поступово до поляризації його крайніх можливих інтерпретацій (як ухилів в сфери або емоційного, або раціонального), що породило з часом дві протилежні християнські традиції: Східну (містичну) та Західну (раціональну). Кожна з даних традицій надалі йшла шляхом власної самоідентифікації у визначених межах містичної або раціональної сфери.

Відбувається усталення чи догматизація цих полярних традицій інтерпретації поняття “ὁ λόγος”. Здійснюється поступова конкретизація та чітка ідентифікація зовнішній меж цих традицій, що, в кінцевому результаті, виявляється внутрішньою межею між двома традиційними підходами до тлумачення поняття “ὁ λόγος” та вибудовування вчення про

¹ Лосев А.Ф. Бытие–имя–космос / Сост. и ред. А.А.Тахо–Годи.– М.: Мысль, 1993.– С. 149.

нього. Це кордон їх дотичності в доповненні одна одної у потенційному семантичному просторі концепту “Логос”. Таким чином конфліктні, протилежно спрямовані інтерпретації постають як спроби конкретизації визначення концепту.

Саме діалектична природа поняття та раціональної традиції, що його породила і в якій він розвивався, спричинили до конфліктності процесу його трансформації. Ця конфліктність швидше проявлялась не у взаємовідносинах вчення про Логос з іншими вченнями (тут краще говорити про діалоги та взаємообмін), а у конфліктності в руслі самого вчення про Логос: як між різними шляхами та традиціями інтерпретації поняття “ὁ λόγος”, так і всередині кожної окремо взятої спроби його інтерпретації. Це спонукало процес трансформації Логоса до постійного поглиблення та градування його смислового простору, що і викликало 3-ю стадію цього процесу.

Тут відбувається розпад на сегментні частки кожної конкретної інтерпретації, які мають на меті її уточнення і породжуються як її додаткові докази. Внутрішня конфліктність обох традиційних шляхів осмислення “Логоса” забезпечується їхньою поляризаційно протилежною спрямованістю у семантичному полі даного поняття, оскільки жодна з них не здатна охопити і виразити його цілісність, бо ж сама являється лише однобічним пошуком, що далеко не є самодостатнім. Жодна з цих традицій не лише не задовольняється пошуком власне у своїй сфері, бо ж неодмінно на якомусь етапі відчуває власну недостатність і потребу в своєму іншому, а й, зрозуміло, навіть обидві вони не виповнюють собою ймовірного розгортання всього семантичного поля концепту “ὁ λόγος”, адже споглядають його лише у двох площинах – раціональній та містичній.

Однак дане поняття тяжіє до самовиповнення, адже воно було покладене як мета для пошуку і осмислення найглибших засад буття і пізнання, постало як засновок мислення буття.

Спроба самоуточнення цих двох шляхів розгортання вчення про Логос, що здійснюється як сегментування і градування семантичного поля цього поняття, поступово призводить до розмивання його внутрішнього смислового ядра (яке, до речі, так і не було ніколи ідентифіковане остаточно). При цьому концептуальне сегментування або чисельні семантичні інтерпретації прагнуть виповнити собою усе семантичне поле даного концепту; але за їхньою багаточисельністю руйнується його бажана цілісність.

З цього моменту починається 4-тий етап трансформації поняття Логос, який полягає у спробі гармонізації безлічі сегментарних концептуальних інтерпретацій, котрі, однак, на даний час, вже не містять у собі безпосередньої пам’яті смислового засновку. Тобто, саме ядро концепту виявляється розлитим і роздробленим, втрачається його первинна цілісність та доцільність збереження власне як вживаного поняття на рівні свідомості. Зворотнього процесу пошуку первинної інтерпретації як очищення поняття і вчення від нашарувань різноманітної контекстуальної ужитковості не відбувається – це не потрібно і не можливо, оскільки кожен з наявних сегментів входить як елемент певної значимості до семантичних полів інших концептів та моментів розгортання інших вчень.

Зрештою ми можемо легко виділити 4 етапи релігійної трансформації поняття “ὁ λόγος” і визначити їхні особливості. Умовно їх можна відповідно назвати: 1 – вживлення (перша спроба ідентифікації в лоні нової релігійної традиції), 2 – поляризація інтерпретацій, 3 – сегментування семантичного поля, 4 – розпорошення смислового ядра. П’ятим етапом можна вважати продовження життя концепту у вигляді безлічі інтерпретаційних інваріантів в сучасну епоху (різні християнські напрямки і течії). Таким чином, процес експлікації поняття “ὁ λόγος” в християнській традиції закінчується його розпорошенням, що, однак, не є знищенням його як концепту, бо він тепер утримується як досвідомий елемент в системі взаємопов’язаних між собою концептів наступного покоління в руслі деякої умовної єдності Європейсько–Християнської традиції. Така доля здійснення концепту “ὁ λόγος” є деяким віддзеркаленням долі і самої Християнсько–Європейської культурної духовно–раціональної традиції, яка і сама пройшла подібним шляхом від інновації через тотальність і аж до зовнішньої “застарілості” і “оновлення” в безлічі течіях.

“Ο λόγος” отримав в давньогрецькій філософії надзвичайно широку можливість свого розгортання в багатьох сферах усвідомлення дійсності. Найбільш визначними з них видаються онтологічна, гносеологічна та екзистенційна. Ці галузі створюють собою те смислове поле, в якому даний концепт формується, розгортається і діє, і в якому розгортаються подальші, ґрунтовані на ньому концепції осягнення буття, визначаючи провідну роль цього концепту у формуванні цілої християнської традиції та його впливу на суспільну та індивідуальну свідомість всередині цієї традиції.

В античній філософії вчення про Логос ставало тією концепцією, яка намагалась пояснити сам принцип виникнення та функціонування світобудови, одночасно, будучи обґрунтуванням можливості здобуття та критерію істинності знання. “Логос” визначав доцільність та розумність як людського пізнання, так і процесу становлення і розвитку світу; стверджуючи співмірність мислення та буття, він стає гарантом можливості людського пізнання. Він бут тією ланкою, що пов’язувала єдине з багатоманітним, загальне з конкретним, вічне з кінечним, непорушне з мінливим. “Логос” стає тим поняттям, що вбирає багатоманіття, одночасно його розчленовуючи, виголошує сутність буття, розмежовуючи конкретні кінечні речі, вміщує їх в спільний континуум, з’єднуючи в єдиний процес існування, структуруючи буття в гармонійну доцільність світу.

Схематично ми можемо змоделювати концепт “Логос” таким чином: 1) семантичне поле, в якому розгортається і виявляється даний концепт містить *онтологічну, гносеологічну та екзистенційну сфери*. 2) В усіх цих сферах “Логос” постає як *доцільний, аналітико–дискурсивний процес* їх реалізації, що здійснюється як *послідовно–постійна фіксація дискретних моментів прояву буття*. 3) Концепт “Логос” не лише розгортається і діє в усіх цих сферах, але є тим *стрижневим поняттям, на який вони нанизані в процесі усвідомлення людиною буття як цілісної картини світу*. 4) Має такі головні складові смислового ядра, що проявляються в усіх цих сферах: *онтологізм, діалектичність, дискретність, процесуальність, межовість, діалогічність, інформаційність, дуалізм, сутнісність (дотичність до суті)*. 5) Всі ці характеристики зумовили *перехід його зі сфери суто теоретичної рефлексії у сферу релігійну*. Такий перехід здійснюється поступово, обмежуються специфічно–теоретичні риси Ο λόγος і *поглиблюються його трансцендентно–межові характеристики*.

Найважливішим моментом смислового ядра поняття “Логос”, з огляду на сучасну кризову ситуацію в системі світоглядних орієнтирів, становить доцільність в світлі якої і здійснюється онтологічний, екзистенційний гносеологічний чи епістемологічний процес “логічного” вибудовування буття. Світ, особистість, знання, пізнання постають не як випадкові, позбавлені смислу та сенсу, неконтрольовані, необов’язкові елементи, а як органічні етапи безперервного процесу доцільного вибудовування, становлення, що є необхідними і вагомими в своїх індивідуальних та загальних проявах, взаємовизначуваними та взаємокорегованими, взаємонеобхідними. При неодмінному збереженні індивідуальної цінності кожного такого етапу прояву буття, він є загальнонеобхідним та перехідним в процесі доцільного становлення. Тобто при своїй конкретній контекстуальній незамінності, має універсальне значення, як такий, що утримує в собі деякий сутнісний смисл понадконтекстуального значення. На цій підставі світоглядні форми, що будуються на основі концепту “Логос” є протилежними абсурдиським чи нігілістичним позиціям, і, наприклад в екзистенційному плані забезпечують особистості відчуття доцільності власного буття, її захищеності від випадкових, абсурдних, безвихідних ситуацій (принаймні завжди мається на увазі можливість виходу з конкретного контексту у трансцендентну доцільність, хоча і безпосередня присутність в такому контексті не сприймається абсурдною, оскільки присутня віра в деякий незмінний понадконтекстуальний дискурс). Для особистості віра в доцільність власного існування є надзвичайно цінним мотиваційним моментом в процесі життєдіяльності, а також стимулює і відповідальне відношення до себе, оточуючих, світу. Адже будь–який конкретний елемент виступає як загальнонеобхідний і значимий, зумовлений цілою універсальною доцільністю.

Логос є єдиним для всіх, він здійснюється єдиними методами і засобами. Інакше

неможлива ні розумоосяжність дійсності, ні пізнання, ні контактування чи спілкування між різними її виявами, між різними суб'єктами чи між суб'єктом та об'єктивною даністю. Логос єдиний і для онтологічної і для гносеологічної, епістемологічної чи екзистенційної сфери. Це забезпечує відчуття цілісності світобудови незважаючи на різноманіття способів її оформлення та осягнення. Він зв'язує всі ці сфери, поєднує їх і робить взаємопроникними та одночасно вирізнюваними одна від одної. Він є тим спільним для конкретного прояву і його абсолютного кореляту, що і визначає їх як таких. Логос, це те, що наповнює смыслом. Але все, що ми маємо як означене в нашій свідомості, необхідно осмислене, сповнене смыслом, оскільки лише смисл ми і можемо мислити. Поза Логосом, як осмисленням, для людської свідомості не існує нічого реального, дійсного, досяжного.

Діалогічна природа Логоса визначається тією його посередницькою місією слова–поняття між суб'єктом та об'єктом, між різними суб'єктами, що забезпечує процес їх спілкування. Логос завжди необхідно вимагає того хто промовляє і того, хто чує. Не має значення, на якому рівні здійснюється це спілкування, він неодмінно є зв'язком між двома суб'єктами. І якщо відсутній привабливий суб'єкт для здійснення акту спілкування, Логос сам ним стає, оскільки, необхідно є “іншим” присутнім в свідомості, відносно якого може здійснюватись подальша рефлексія. В сфері онтології дійсність, що покладається Логосом, стає “іншим” для чистого буття. В сфері гносеології мислення дійсності є “іншим” стосовно самої дійсності. В сфері епістемології сукупність знання є “іншим” відносно самого процесу осмислення дійсності. В екзистенційній сфері самоусвідомлення є “іншим” відносно неусвідомленої сутності.

Логос не лише провокує діалог (адже кожне слово сказане кимсь і вимагає бути почутим іншим), започатковує процес спілкування між різними суб'єктами, але і сам є рівноцінним суб'єктом, як відчужена сутнісна інтерпретація, що може бути переінтерпретована, переосмислена, поглиблена. В екзистенційній сфері це надзвичайно вагоме надбання, оскільки допоки є той хто промовляє і той хто чує, долається одна з найгостріших межових проблем суб'єкта – самота.

Таким чином ми можемо означити *Ὁ λόγος* як концепт, що досьогодні впливає на формування свідомості більшості європейців, оскільки є ґрунтовим в загальноєвропейському культурному патерні, що був закодований та збережений християнською релігійною традицією. А “Саме через культурні патерни – впорядковані поєднання значущих символів – людина осягає явища і події свого життя”¹. А з іншого боку, концепт Логос надзвичайно актуальний на сьогодні, якщо підходити до його осмислення з метою вирішення кризових ситуацій сучасної суб'єктивної свідомості в християнсько–європейській культурі, оскільки дає можливість вирішення цих проблем інваріативно щодо контексту.

Як зазначає Киселев Г.С., “чудо не в тому, що має місце трансцендентне, а в тому, що є трансцендування, породжене свідомістю людини. Якщо Бог іманентний людині, то це значить, що його буття має історичний характер, оскільки з'ява істинно людської свідомості хронологічно визначається...”². Традиційний Концепт “Логос”, трансформований і збережений християнською релігійною традицією дозволяє сьогодні долати духовно–культурні кризи нашого, часу тим більше, що рецепти шукатимуться в серцевині самої християнсько–європейської культурної традиції, а не нав'язуватимуться зовнішнім чином штучно–сконструйовані світоглядні моделі. Відповідно до своїх концептуальних характеристик, “Логос” є межею людської ідентичності (нижньою і верхньою) в християнсько–європейській культурній традиції. В першому випадку, як мінімум людськості він виступає у вигляді аналітико–дискурсивного способу реєстрації буття, як послідовний процес постійного постулювання взаємоприсутності буття та людини (на рівні свідомості особистості). В другому – він, будучи Трансцендентно–Іманентною щодо свідомості віруючого християнина Божою Особою (як Ісус–Христос, Логос, за 4 Євангелією) провокує можливість людській особистості

¹ Гірц Кліфорд. Інтерпретація культур: Вибрані есе / Пер. з англ. – К.: Дух і Літера, 2001. – С. 420.

² Киселев Г.С. “Кризис нашего времени” как проблема человека // Вопросы философии. – 1999. – №1. – С. 47.

залишитися автономною щодо суспільної свідомості (оскільки кожен індивідуально і суб'єктивно знаходиться в спілкуванні з Абсолютним суб'єктом, отже, стверджений індивідуально і автономно щодо суспільної свідомості) і залишитися власне лише людиною перед лицем Бога (Абсолютного Суб'єкта), не розпорошившись як лише засіб посередництвом якого здійснюється раціональна функція буття.

Отже на сучасному етапі, концепт Логос, як внутрішнє ядро європейської християнської культурної традиції відповідно до своїх концептуальних характеристик продовжує визначати межі (нижню і верхню; зовнішню – як належність до певної релігійної чи суспільно–традиційної групи, і внутрішню – як вимір духовної глибини індивідуального суб'єкта, що стоїть перед лицем Абсолютного Суб'єкта) особистісної ідентичності суб'єкта суспільної свідомості.

*Володимир Табачин**

ПРО ЦЕРКОВНУ МОВУ

Церковна мова ближче до внутрішнього Логосу – мови Духа, мови релігійної інтуїції і молитовних настроїв, аніж мови сучасні. Це мова серця, мова напруженої духовної енергії і особливої динаміки. Древні мови викликають у душі щось схоже на “згадування” про втрачену людиною властивість безпосередньої внутрішньої передачі мислі, сприйняття змісту іншою душею і Божественного одкровення. Це – мова Логоса, котрий глибше зовнішньої мови, яка потребує матеріальної форми, тобто слова.

Сучасні мови – все більше віддаляються від свого центра – духовного Логоса, все більше диференціюються і матеріалізуються. Нові мови звернені насамперед до розсудку людини. Однак аналітичні властивості її розуму нижчі у порівнянні з її духовною інтуїцією, хоча також спроможні виразити емоційно-почуттєві стани людини. Але для вираження проявів в сфері духа, який розкриває себе у молитовному пориві, нові мови виявляються в'ялими, безсильними.

Прибічники мовної реформи богослужіння стверджують, що на новій, сучасній мові Літургія стане більш зрозумілою. Літургія – сама по собі Таїна. Вона не може бути зрозуміла на вербально-семантичному рівні, інакше її можна було б зрозуміти і засвоїти, сидячи з книжкою в кріслі чи за столом.

Літургіка – це не повість, яку можна роз'яснити, не ребус – що можна розгадати. Літургіка – це включеність людини в духовну реальність. Засобом цього є дія на людину всього духовного поля Церкви: храмової архітектури і убранства, церковних богослужбових піснеспівів, а головне – сили молитов священнослужителя і народу. Про святих відомо, що коли вони молились під час Літургії, навіть мовчки на проскомідії – люди відчували силу їх молитв і Божу благодать явно, майже фізично.

Древні мови ближчі до внутрішнього Логосу, тому вони мають сильніший вплив на людське серце. Тут містика мови. Модерністи не знають і не відчують цього, вони хочуть замінити мову богослужіння, щоб зрозумілішою стала семантика слова, котра не робить зрозумілішою Таїну богослужіння.

Крім того в літургії існує паралельна мова образів і ритуалів, не менш важлива, аніж мова словесна. Ця символічна мова ще менш зрозуміла, але вона служить включеності людини в живу реальність подій. Якщо ми хочемо зробити богослужіння доступним для нашого плотського розсудку, то ми повинні зробити зрозумілими і обряди, або замінити їх словесною інтерпретацією, або перевести їх на мову театральної пантоміми, тобто перетворити обряд з багатогранного священного символу в мімічний жест. Що ж залишиться тоді від Літургії? Якщо ми говоримо, що Літургія – це згадка про земне життя Христа Спасителя, то ми зовсім не вважаємо, не маємо на увазі, що Літургія – інсценування Євангелія. Насправді Літургія – це можливість для людини через священні символи самому стати учасником біблейських подій, внутрішньо перенести

* протоієрей Української Православної Церкви